

РЕЦЕНЗИИ И ОБЗОРИ / REVIEWS AND SURVEYS

ЯНА СИВИЛОВА. АРХЕОЛОГИЯ НА ФРАЗАТА

СОФИЯ, УНИВЕРСИТЕТСКО ИЗДАТЕЛСТВО „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“,
2022, 302 СТР.

Рецензията представя монографията на Я. Сивилова, посветена на произхода и функционирането на българските фраземи. В светлината на актуалните данни трудът ревизира някои съществуващи хипотези за етимологията на определени фраземи и предлага оригинални решения.

YANA SIVILOVA. ARCHAEOLOGY OF THE PHRASE

SOFIA, UNIVERSITY PUBLISHING HOUSE “ST. KLIMENT OHRIDSKI”,
2022, 302 PAGES

The review presents the monograph by Y. Sivilova dedicated to the origin and functioning of Bulgarian phraseology. In light of current data, the work revises some existing hypotheses about the etymology of certain phraseological units and offers original solutions.

Монографията на Яна Сивилова, сполучливо озаглавена *Археология на фразата*, е първото в нашето езиковедско обстойно изследване, фокусирано върху проследяване на произхода на българските фраземи¹ и проучване на тяхното функциониране в художествени и нехудожествени текстове.

Трудът се състои от увод, четири глави и заключение. В първата глава, задаваща теоретичните рамки на изследването, особеностите на фраземите са очертани чрез съпоставяне с други единици от езиковата система – думата и изречението, с други устойчиви словесни комплекси (каквито са половицата, поговорката, сентенцията, лафът²), с клишетата, както и с възпроизводимите свръхфразови единства. Синтезирано, но компетентно и с ерудиция са коментирани различни виждания в нашата и чуждестранната научна литература относно същността на фраземата. В съответствие с традицията в българската фразеологична наука са изведени основните признаци на фраземата: възпроизводимост, относителна структурна устойчи-

вост, конвенционалност, нерегулярност, рестриктивност, като се отбелязва, че част от фраземите се отличават с образност (или идиоматичност) и ярка експресивност. Обособяването на посочените признаци дава основание на авторката да включи в обсега на анализа не само фразеологизми, но също пословици, поговорки и клишета, както и (без това да е специално уговорено) глаголни парафрази и някои други типове колокации. С оглед на целите на изследването подобен по-широк подход е напълно оправдан.

Следващите три глави са посветени на „картографирането“ на фразеологията съответно в исторически, географски и жанров план.

Главата „Историческа карта на фразата“ разглежда въпроси, свързани с извеждането на етимологията на фразеологичните единици – задача, която поражда сериозни трудности поради липсата на строги научни критерии. Коментират се различни подходи при изследването на произхода на фраземите, като се подчертава необходимостта от съчетаването на филологически и фолклористични методи и привличането на екстралингвистични данни, за да бъдат избегнати несигурните хипотези и народните етимологии, широко разпространени в литературата. Ползотворността на комбинирането на методите от тези две научни области е убедително доказана от авторката при анализа на конкретния емпиричен материал.

Вниманието в първата глава (без да се претендира за изчерпателност) е насочено основно към два типа фразеологични единици с интернационален характер – водещи началото си съответно от Античността (и свързани основно с митологията и с творчеството на античните писатели и философи) и от библейския текст. За да се проследи проникването на първия тип фраземи в българския език, са проучени няколко възрожденски текстови източника – *Рибният буквар* на П. Берон, преведените от френски *Поучителни речи на старите философи* и преводът на *Езоповите басни* от старогръцки, направен от Р. Попович. Авторката установява, че фразеологията, произхождаща от Езоповата традиция, е с древни корени и навлиза в българския език както по устен, така и по писмен път, но в средата на XIX в. тя все още не е широко употребявана в книжнината. Въпреки че фразеологията с библейски произход е многократно проучвана в научната литература за различни езици, включително за български, остават все още много неизследвани полета. Принос на авторката е детайлното проследяване на историята на някои библейски фрази като например *ритам срещу ръжена*. Проучени са пътищата за навлизането и утвърждаването на този фразеологичен израз в българския език чрез осъществени по различно време преводи на Библията и чрез други книжовни източници, като са потърсени паралели с други славянски и неславянски езици.

Втората глава на монографията, озаглавена „Географска карта на фразата“, разглежда въпроси, свързани с чуждоезиковите влияния при изграж-

дането на българската фразеологична система. Проучва се заемането и калкирането на фразеологични единици от водещите европейски езици (френски, немски, английски, руски) и от съседните езици (гръцки, турски), обръща се внимание също на установени българско-румънски успоредици и на някои балканизми във фразеологията, като във всички случаи се отчита конкретният исторически и социокултурен контекст, който обуславя междуетиковите взаимодействия в съответните периоди на езиковия развой. Представя се синтезирано, но много информативно обобщение на предходни изследвания на различни автори по обсъжданите въпроси. Коментират се разпространени в научната литература хипотези за етимологията на определени фрази, като се ревизират вижданията за някои етимологии и се предлагат нови трактовки (много интересни са например наблюденията за произхода на фразеологизма *гоня Михаля*). Очертаната картина на чуждоезиковите влияния върху българската фразеология дава основание на авторката да направи заключението, че „равнището на фразеологията е по-пропускливо и по-неустойчиво от лексикалното“ и тенденцията за широко заемане на фрази е ясно изразена в българския език (с. 174). Потърсени са и причините за това (като една от възможните причини се посочва образността, която подпомага адаптирането на фраземите, възникнали в даден език, в други култури).

При проучването на калкирането като един от основните пътища за изграждане на българската фразеологична система през Възраждането е приложен ефективен подход. Авторката анализира корпус от фраземи, употребени в текстовете на няколко възрожденски преводни произведения (сред които са преводът на *Приключенията на Телемаха* от Н. Михайловски, на *Хромия дявол* от А. Шопов, на *Райна българската царкиня* от Е. Мутева, на *Тарас Булба* и *Разбойници* от Н. Бончев, на *Чичо Томовата колиба* от Д. Мутев), като ги съпоставя както със съответните чуждоезикови оригинали, така и с изрази, използвани в оригинални възрожденски произведения. Съпоставката дава възможност да се направят някои интересни наблюдения и изводи за формирането и динамиката на българската фразеологична система през Възраждането (въпреки че тази изследователска насока не е сред основните задачи на труда).

Като особено приносен момент бих посочила пространното проучване на фразеологичните калки от английски, които през последните десетилетия навлизат изключително активно. Откроява се ролята на медиите, преводите на популярна литература, филмовите субтитри, онлайн публикациите за възприемането и разпространяването на нови калкирани изрази от английски. Акцентира се върху силната експресивност, семантичната размитост и ефимерността на тези нови изрази, чиято употреба в много случаи е свързана с езиковата мода.

Последната глава в монографията „картографира“ жанровите измерения на фразата и нейното функциониране в устната и писмената комуникация. Със средствата на стилистичния анализ са открити особеностите в употребата на устойчиви изрази в жанрове като диалог, роман, наратив, новина, фейлетон, метеорологична прогноза и др., някои от които са утвърдени и добре познати, а други (като прогнозата за времето) са по-нови и доста по-слабо проучени. Въз основа на наблюдения върху записи на устна реч авторката стига до извода, че фраземите се употребяват за изразяване на разбиране, съпричастност и солидарност и служат за осигуряване на кохерентност в диалога. В отделните реплики те усилват експресията и създават вторична организация на съобщението в комбинация с други стилистични средства, а в наратива подпомагат автоматизирането на изказа и изразяването на оценка и създават общностна перспектива чрез приобщаване на слушателя. Специално място е отделено на използването на фраземи в метеорологичната прогноза, разглеждана като формулен жанр. Източник на емпиричния материал за изследването са телевизионните изяви на популярния в близкото минало синоптик Е. Чолаков, които се характеризират с подчертано разчупване и игровизиране на изказа чрез отказ от традиционните за жанра устойчиви съчетания, въвеждане на разнообразни реторични фигури, включване на разговорни елементи, каламбури, игрова трансформация на фраземи и пр. Така според авторката се постига почти пълен кръг – от разрушаването на формулата в създадения от специалистите устен формулен жанр до създаването на нови клишета, предаващи еднотипни послания. В главата се обръща внимание също на специфичните функции на фраземите в някои медийни текстове като меките и твърдите новини и фейлетона. Проследено е и функционирането на фраземите в лирическите произведения (въз основа на анализ на стихотворения от М. Башева, Н. Кънчев, Г. Господинов), както и в романа (чрез обстояйни наблюдения върху романа *Чамкория* на М. Русков). Направено е обобщението, че фраземите имат вторична функция в изграждането на лирическия и романовия наратив, като в поезията те биват подлагани на модификации с цел да се привнесат нови смисли, а в романа са преди всичко част от техниките за стилизация и сказовост.

Монографията на Я. Сивилова е многопластов труд, в който се засягат въпроси, свързани не само с произхода и стилистичните измерения на българските фраземи, но и с определени аспекти на фразеологичната теория, контактологията, историята на езика, неологията. В светлината на актуалните данни трудът ревизира някои съществуващи хипотези и предлага оригинални решения, като същевременно задава насоки за по-нататъшни проучвания. Книгата ще бъде полезна не само за езиковеди и студенти от фи-

логическите специалности, но и за по-широк кръг читатели, които се интересуват от историята и стилистичните особености на българската фразеология.

БЕЛЕЖКИ / NOTES

¹ Авторката се придържа към термина *фразема* като съотносителен с термините, назоваващи единиците от другите езикови равнища – *фонема*, *морфема*, *лексема* и пр. (макар че в изследването си употребява и други равнозначни с него термини), и определя понятието *фразеологизъм* като по-тясно от понятието *фразема*.

² Въз основа на изследване на Б. Дичев авторката разглежда лафа като нов паремийен жанр.

Диана Благоева / Diana Blagoeva

✉ *проф. д-р Диана Благоева*

Секция за българска лексикология и лексикография
Институт за български език „Проф. Любомир Андрейчин“
при Българската академия на науките
бул. „Шипченски проход“ 52, бл. 17, 1113, София, България
d.blagoeva@ibl.bas.bg

✉ *Prof. Diana Blagoeva, PhD*

Department of Bulgarian Lexicology and Lexicography
Institute for Bulgarian Language, Bulgarian Academy of Sciences
52 Shipchenski prohod, Bl. 17, Sofia 1113, Bulgaria
d.blagoeva@ibl.bas.bg